

't inschrien

twaalftde jaargang nr. 3, juli 1980 kwartaaluitgave

Tjeerd van der Zee

Deze oud-burgemeester van Enschede werd geboren op 3 maart 1849 in Den Haag. Voordat hij zijn eerste burgemeesterspost op 26 februari 1881 in Monnickendam aanvaardde, heeft hij ons land als tweede luitenant gediend in de Atjeh-oorlog, op het Indonesische eiland Sumatra.

Hij heeft zich daar erg moedig gedragen en Koning Willem III eerde hem voor zijn optreden zelfs met de militaire Willemsorde vierde klas. Uit het verslag, dat gemaakt werd van deze opstand, bleek, dat de voorhoede van een bataljon op 27 juli 1874 het dorp Soerian bereikte. Het bataljon stond onder leiding van Enschede's latere burgemeester.

Op die dag moesten de Nederlanders zich door verschillende verdedigingswerken van de vijand worstelen. Ploetseling hadden ze in de gaten, dat ze zich op korte afstand van een sterk bezette verschansing van de tegenstanders bevonden. Ze werden toen hevig onder vuur genomen. Men kon niets anders meer doen dan terugtrekken, of de vijand bestormen. Tot dit laatste werd door de commandant besloten. Een heftig vuurgevecht ontstond en terugtrekken was helaas het enige wat overbleef. Tweede luitenant Tjeerd van der Zee lukte het, via de vele aangebrachte versperringen nog wel de borstwering van de tegenpartij te bereiken. Hij bleef daar stand houden en verdedigde zich, alleen, tegen de vijand. Helaas konden zijn soldaten hem niet volgen. Ofschoon gewond geraakt door een slag van een klewang in de hals, een lanssteek in de borst en een schot in het been, vocht hij als een leeuw. Door een schot in de linkerhand was hij genoodzaakt zijn revolver te

Tj. v. d. Zee. Burgemeester 1884-1896

laten vallen. Door bloedverlies verzwakt stortte hij achterover. Gelukkig voor hem, was het aan de goede kant, want anders had hij het zeker niet overleefd. Na maanden in het hospitaal te zijn verpleegd, herstelde hij van zijn verwondingen. Toen het zover was, wilde hij weer in actieve dienst, maar tot zijn groot verdriet werd hij afgekeurd.

Voor zijn vertrek naar Nederland huwde hij Maria Clementia Barthelemy, die op 26 oktober 1852 in Padam was geboren. Zij schonk hem twee kinderen, namelijk Tjeerd en Elisabeth, die daar op 23 oktober 1875 en 14 december 1877 werden geboren.

Op 26 februari 1889 vertelde van de Zee voor leden van de plaatselijke schutterij dat hij na een verblijf van 12

jaar in Indië, genoodzaakt was per zeilschip naar het vaderland terug te keren. Op een bepaald moment was het schip zo hevig gehavend, dat men meende dat de boot zou zinken. Men vond echter een toevluchtsoord op het eiland Mauritius. De reis ging per postboot verder. Niet om Afrika's zuidpunt, maar door de Golf van Aden, De Rode Zee en het Suezkanaal. Toen hij in Marseille aankwam, had hij 165 dagen gereisd. Het verbaasde hem achteraf, dat hij niet door kogels, zeeziekte, hitte of door een schipbreuk een vroege dood had gevonden.

Na een korte ambtsperiode van ruim drie jaar als burgemeester in het Noordhollandse Monnickendam, waarin geen schokkende dingen gebeurd waren, ging hij naar de 'krekkelstad' Enschede. Op 4 juli 1884 werd hij door loco-burgemeester H. ter Kuile geïnstalleerd. Deze had uit betrouwbare bronnen vernomen, dat de nieuwe burgemeester strikt rechtvaardig zou zijn. In zijn 'maiden speech' zei hij, dat hij met al zijn kracht, die in hem is en zonder aanzien des persoons, de hem opgedragen plicht, naar beste vermogen zou trachten te vervullen.

Tot de gemeenteraadsleden zei hij: 'Gij kunt mij helpen. Schenk mij uw vertrouwen. Blijf beginselvast. Verwerp het goede niet, omdat u het betere niet kunt krijgen. Wees eenvoudig in uw betoogtrant. Zeg liever met weinig woorden iets, dan met veel woorden niets.'

Buiten zijn burgemeestersambt heeft hij in onze stad nog verschillende andere functies bekleed. Zo was hij onder meer lid van de liberale unie, president van de plaatselijke ijsclub en ere-voorzitter van de Nederlandse bond van onderofficieren.

De heer van der Zee heeft zich ontpopt als een zeer strijdbare figuur, die door velen op handen werd gedragen en door even zovelen verguisd.

De intellectuele ontwikkeling en de sportbeoefening door de jeugd had zijn

bijzondere aandacht. Hij was een warm voorstander van een harmonieuze ontwikkeling van lichaam en geest en kon het vaak iemand onvervroren en recht voor de raap zeggen.

Om dit te verduidelijken volgen hier enige citaten uit diverse toespraken:

'Als het u slecht gaat, zoek dan de oorzaak niet bij anderen, niet in het heden, maar bij u zelf en in het verleden. Want dan zult gij zien, dat gij niet meegegaan bent op de weg van de ontwikkeling en dat gij na verloop van enige jaren, toch de scheuren van uw afgedragen kleed moet laten zien.'

'Moge de prijs, die u gewonnen hebt, een symbool zijn van beloning voor buitengewone plichtsbetrachting. Niet alleen bij het schaatsenrijden, maar ook op elk ander gebied, moet u proberen de eerste te zijn, dan pas zal de toekomst van Enschede volkomen verzekerd zijn.'

'Het is overdreven, om te zeggen, dat een boer en een varken al brommende vet worden, maar het is wel waar: Hoe beter de boer zijn vak kent hoe meer voordeel hij er uit zal trekken. Kennis is kracht en wetenschap geeft winst.'

'Ik ben blij, dat u begrijpt, dat de jeugd niet alleen intellectueel maar ook lichamelijk ontwikkeld dient te worden. Achterlijkheid van het een, veroorzaakt disharmonie en zal het gehele individu benadelen.'

'Steeds zal de industrieel erop bedacht moeten zijn, te zorgen voor nieuwe mogelijkheden, van afvoer der produkten. Al naar gelang de oude produkten niet meer gewild zijn, moet u zorgen voor iets nieuws. Slechts zij, die de opgedane kennis verwerken en in praktijk brengen zullen zich een weg door de maatschappij banen. Helaas lopen er duizenden rond met veel oppervlakkige kennis. 'Zij worden niet alleen ontevreden over zichzelf maar ook op de maatschappij en slepen zich zo door het leven voort.'

Burgemeester Van der Zee en enkele Enschedese ambtenaren in 1892
 staande v.l.n.r. G.V. Sachse, L.N. Kruijff, T. Lodder, H.J.C. Storm van 's-Gravenzande
 zittend v.l.n.r. W.F. van der Veen, E. ter Meulen, T. van der Zee, B. Dalenoord, L. Niland

'Hoe beter de boer zijn vak kent, hoe meer voordeel hij eruit zal trekken. De vette jaren hebben onverschilligen, lui-lakken, knoeiers en speculanten gekweekt.' Tot de aanwezige landbouwers bij de opening van een locale veertentoonstelling op 14 september 1888 besloot hij zijn toespraak met de volgende spreuk.

Hand zonder verstand

Maakt van bouwland stuifzand.

Maar flinke hand en vlug verstand

Maakt van stuifzand bouwland.

Onlangs sprak de schrijver van dit artikel met de oud-directeur van de Servo in Delden. Het was dhr. Kuiper, die mij het voorval over de heer van der Zee kon vertellen.

Deze laatste gaf eens als hoofd van de politie, de fabrikant Nathan Menko een bekeuring f 5,-, omdat hij op de openbare weg, in de Noorderhagen, tegen

een schutting plaste, hetgeen volgens een toen geldende politieverordening blijkbaar verboden was. De heer Menko die het afpingelen in het bloed zat, reageerde zeer ad rem door te zeggen: 'Voor de helft van de prijs, doe ik het meteen nog een keer.'

De heer Herman Blijdenstein, oudste wethouder, noemde van der Zee op 13 april 1890, bij de gelegenheid van de opening van de spoorweg Enschede-Oldenzaal een krachtig man 'bij het hoog houden van het gezag doet hij wel eens denken aan de flinkheid en doortastendheid van onze Pruizische burenen.'

Zijn devies was: 'Ordnung musz sein.'

Dit werd ook nog eens tot uitdrukking gebracht, toen hij op zondag 8 maart 1890 naar aanleiding van een staking bij ter Kuile en Morshuis een proclamatie uitgaf.

Daarin riep hij alle arbeiders op, die werken willen: 'Gaat werken, want er zal voor u gewaakt worden. Zij, die de rust en de orde verstoren en zij die iemands vrijheid van handelen belemmeren, zullen op strenge wijze worden aangepakt en strafrechtelijk worden vervolgd.'

Tijdens de raadsvergadering op 16 april 1890 zei de burgemeester tot de raadsleden:

'Ontvang de verzekering, dat ik zal voortgaan om te proberen om de rust en de orde te handhaven; voor veiligheid zal waken en hen beschermen, die werken willen. Eén ding moet mij nog van het hart. Deze werkstaking zou al lang afgelopen zijn, als er achter de staking niet een aantal raddraaiers stonden, die zelf het hardst om vrijheid schetteren en schreeuwen maar wel anderen beletten die wel willen werken de toegang tot de fabriek weigeren.'

In de 12 jaar, dat hij in Enschede burgemeester was, mocht hij hetgenoege smaken, dat hij van Zijne Majesteit de Koning een zeer vleidend schrijven ontvangen mocht, voor de wijze waarol hij rust en orde wist te handhaven. Op 29 juni 1886 werd hij tot ridder geslagen in de orde van de Nederlandse Leeuw en ook bij de leden van de schutterij stond hij in hoog aanzien. Tijdens een schuttersfeest op drie mei 1885 droeg een der schutters spontaan het volgende versje voor:

Voor vader van der Zee onze béé, hoe-zee,

Neem onze dank en heilgroet mee, hoe-zee.

En blijf in werk en vriendenkring
Ons hoofd en elks vertrouwing.

Maar, zo als het zo vaak is heeft ook deze medaille een keerzijde, want op 6 juli 1890 werd er in de Tweede Kamer een interpellatie gehouden door de bekende socialistische voorman Domela Nieuwenhuis, die hem wel graag wilde weg kijken. Hij zei onder meer: 'Tijdens

de jongste werkstaking heersten er volgens hem Russische toestanden in Enschede. De burgemeester heerst daar oppermachtig en liet zijn beambten doen, wat hij wilde.' Spreker betwijfelde zelfs of hij wel compos mentis was. Volgens het woordenboek van Van Dale betekent dit of de burgemeester wel in het volle bezit van zijn geestvermogen was. Hij liet een vergadering uiteen jagen en sloot het koffiehuis van Van Ommeren. Hij is buiten zijn boekje gegaan door een besloten vergadering binnen te treden en één der aanwezigen toe te voegen: 'Hier kun je je kameraden wel opruien, maar op straat durf je niet te komen.' Hij zond voorts politie om toe te zien bij de uitbetaling van de lonen. Dit was om te voorkomen, dat stakers financiële hulp kregen.

Domela Nieuwenhuis vroeg verder welke motieven er voor de regering waren om het hoofd van de gemeente Enschede dank te betuigen.

Volgens minister Savornin Lohman heersten er oproerige bewegingen, woelingen samenscholingen in deze stad. Verder wierp men ruiten in bij werklieden, die werken wilden. Men mishandelde hen en dwong hen om bijdragen te geven aan de stakers.

Daardoor was hij bevoegd te handelen, gelijk hij deed. Dat de burgemeester niet compos mentis was is niet gebleken. Zij, die dit wel zijn, worden ontslagen.

De goedkeuring van het gedrag van de heer van der Zee berustte op de van alle kanten verkregen inlichtingen. Misschien heeft hij wel eens een hard woord gesproken maar vergeet niet, dat hij gesard en aangevallen werd, hetgeen zijn houding verklaart.

Uit bovenstaande lijkt wel, of hij tegen de arbeiders en vóór de betere standen was. Ik durf hier niet zonder meer ja of nee op te zeggen. Volgens mij is het verstandiger om eens te kijken, hoe hij dacht over enkele maatschappelijke

vraagstukken die in zijn tijd speelden, om hem zodoende beter te begrijpen. Allereerst over het kindernetje van Van Houten.

Op 17 oktober 1885 sprak hij over het ontwerp kinderarbeid van eerdergenoemde minister. Deze laatste stelde voor om kinderen onder de 14 jaar niet meer te laten werken. Onze burgevader was hiertegen. Hij stelde nl.: 'Als deze wet wordt aangenomen, dan zullen er in Enschede 304 kinderen als nietsnutten rondlopen. Of er moeten maatregelen genomen worden, dat ze tot hun 14e jaar naar school kunnen. Op 12-jarige leeftijd is een kind veel oplettender en gehoorzamer dan ouderen en ze zijn op jongere leeftijd beter in staat in de fabrieken de handigheid te pakken te krijgen, dan wanneer ze later komen.'

De kinderen verdienen zelf niet alleen 2 tot 4 gulden voor zich, maar helpen de baas, bij wie ze staan, ook meer te verdienen.'

Op 6 maart 1893 gaf hij een lezing over een ander vraagstuk nl. de armenzorg. Armzorg vond van der Zee belangrijk, omdat wij allen niet naast elkaar maar met elkaar moeten leven.

'Armenzorg wil zeggen, dat wij naar de armen gaan en niet zoals nu zo vaak gebeurd dat zij naar de besturen moeten.

De arbeider van thans (1893) staat meer dan ooit tegenover een grote onbekende, namelijk: het kapitaal. Hiervoor heeft hij geen interesse en het laat hem bovendien ijskoud. Hier staat tegenover dat de factor kapitaal de arbeider slechts als werkkraft ziet.

Om deze toestand te verbeteren, daarvoor is geen communisme of socialisme nodig. Het is wel belangrijk, dat een ieder door toewijding blijf geeft dat hij zich het lot van de man uit de geringe stand aantrekt. Omverwerping van de maatschappelijke orde is niet nodig, maar wij moeten allen te samen, de be-

gane fouten herstellen en wij moeten doordrongen zijn van het feit, dat een ieder zijn broeders hoeder is. Niet door schelden op de socialen doet men iets aan verbetering van de arme arbeiders. Evenmin door in de handen te wrijven als er op de fabrikanten gescholden wordt of hen te verdenken van baat-, heb- of heerszucht. Wij moeten beiden de berg beklimmen die tot sociale verbetering leidt. Wij moeten telkens elkaar de hand reiken en op de hoogste top tegen elkaar kunnen zeggen: De zelfzucht is niet verdwenen, niets is volmaakt in dit ondermaanse, maar er is gezwoegd, gewerkt, een ieder op zijn eigen wijze, om vóór en met elkaar een menswaardig bestaan te verschaffen. Maar helaas is de volgende bijbeltekst van toepassing:

Het goede dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, doe ik wel.'

Niet alleen buiten de raadzaal, maar ook binnen de stadhuis muren kon het spannen als het om de voorzitter van de gemeenteraad ging.

Bij de begrotingsvergadering op 24 november 1894 was er een voorstel om de jaarwedde van de burgemeester te brengen van f 2000,- op f 2500,-. Normaal werd deze vastgesteld voor 5 jaar. Omdat de meerderheid van de commissies (die eerder genoemd voorstel hadden voorbereid) minder gunstig was gestemd over het doen en laten van de heer van der Zee, stelde ze voor om de jaar wedde slechts voor één jaar vast te stellen.

Er werden verschillende minder prettige op- en aanmerkingen op zijn beleid gemaakt. Men was het niet eens met zijn eigenmachtig optreden in zaken, die het gehele college aangaan of aan de raadscommissies zijn opgedragen. Verder werd herinnerd aan de zaak van de heer van Gerve (stadsreiniging). Dit stuk werd de raad voorgelegd zonder vooraf de gemeenteraad behoorlijke informatie te verstrekken. Het stond

niemand aan, dat hij op eigen gezag een schutting aan de Molenstraat afbrak en zelf rooilijnen vaststelde, zonder vooraf behoorlijk overleg te plegen.

Als er door raadsleden vragen werden gesteld gaf hij te snel antwoorden of cijfers, die later bleken, dat ze niet juist waren.

Met name de heer H. ter Kuile stelde vast, dat dhr. van der Zee zeker ook goede eigenschappen had. Maar stelde eveneens vast, dat er een zekere ontevredenheid was bij de meeste raadsleden. 'Het eigenmachtig optreden is misschien nog te vergeven, aan de oud officier, die beveelt, wanneer bij voor de troepen staat. De grote grief is echter, dat het niet altijd zeker is, dat hij klare wijn schenkt als hij de raad inlichtingen verstrekt. Verder heeft hij niet de moed de volle waarheid te zeggen, als vaststaat, dat fouten, die hij gemaakt heeft, aan het licht komen.'

Uiteindelijk werd met 8 tegen 6 stemmen het voorstel aangenomen, dat de salarisverhoging slechts voor één jaar werd vastgesteld in plaats van de gebruikelijke 5 jaar. De uitslag van de stemming werd door de wethouders Ledeboer en Blijdenstein aan de heer van der Zee (die zelf niet in de raadzaal aanwezig was) medegedeeld. Toen ze terugkeerden deelde de heer Blijdenstein mede, een briefje van de burgervader gekregen te hebben waarop stond: 'Nu naar mijn mening de raad is getreden in de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten en van de Koningin, meen ik van de behandeling van de begroting geheel te moeten afzien.' De heer Blijdenstein voegde hier nog aan toe: 'Wij hopen, dat de burgemeester het niet zo ernstig meent.' Maar deze laatste hield voet bij stuk en heeft de begroting 1895 niet verdedigd. Ruim een jaar later op 1 augustus 1896 moest deze strijdbare figuur, die veel heeft gedaan voor de uitbreiding van de school voor nijverheid en handel en

de gemeentelijke drinkwatervoorziening, afscheid nemen.

Wegens gestoord zenuwgestel was hij niet langer in staat zijn ambt uit te oefenen.

In een advertentie in dagblad Tubantia schreef hij: 'Ik zal Enschede nooit vergeten. Wil uw oud-burgemeester gedenken als de man, die slechts een klein steentje heeft willen bijdragen tot Enschede's bloei.'

Moge dit artikel ertoe hebben bijgedragen, dat wij Enschedeers hem na zoveel jaren toch niet vergeten zijn.

Is het vernoemen van een straat of plein naar hem niet het minste wat wij nog kunnen doen om onze dankbaarheid tot uitdrukking te brengen voor deze omstreden oud-eerste burger van Enschede?

F.H.B. te Lintelo

Twickel en de Hervormde gemeente te Delden II

Ridderschap en Steden kiezen voor de ook al in 1722 gevolgde oplossing van het beroep door een door hen aange-
wezen commissie 16).

Overbrenging van de administratie

In 1809 treedt een nieuwe kerkelijke regeling in werking. Koning Lodewijk Napoleon verordent, dat de kerkelijke goederen in de onderscheidene plaatsen moeten toevallen aan de genootschappen met de meeste leden in die plaatsen. In Delden is dat de katholieke kerk.

Onder de regering van Willem I worden uitgebreide processen gevoerd om de

klok weer terug te draaien. De katholieke parochie wordt hierdoor inderdaad uitgesloten van rechten op de kerkelijke goederen in Delden, maar de hervormde gemeente is door het procederen zo verarmd, dat in 1823 een overeenkomst wordt gesloten met Maria Cornelia, gravin van Wassenaer, vrouwe van Twickel, waarbij zij de gemeente geldelijke steun toezegt.

Gelijktijdig wordt aan haar de kerkelijke administratie overgedragen, waarmee de gemeente de kerkvoogdij uit handen geeft 17). De rentmeesters van Twickel zullen de functie van kerk-

De Twickel-bank in de Hervormde kerk te Delden (foto Rijksmuseum Twenthe Enschede)

meester op zich nemen en als zodanig zorg dragen voor de administratie van de inkomsten uit de kerkelijke landerijen en tienden, alsmede de miskoor- en hoendergeldheffingen, waaruit onderhoudskosten en tractementen van predikanten, koster en organist worden betaald.

Regeling van de collatie

De banden tussen Twickel en hervormde gemeente worden nog nauwer aangehaald als in de jaren veertig van de vorige eeuw Jacob Derk Carel van Heeckeren, heer van Twickel, een nieuw orgel bekostigt. Het moment is daar om een sluitende regeling voor de collatie van de oudste predikant te treffen. En aldus geschiedt: op 21 oktober 1845 doet de burgerlijke gemeente Stad Delden afstand van het recht op deelneming aan het beroep van de oudste predikant, terwijl met de kerkeraad op 2 februari 1846 een transactie wordt gesloten, waarbij men de collatie van de oudste predikant levenslang aan Van Heeckeren toewijst. Na zijn overlijden zal de collatie afwisselend plaatsvinden door de heer van Twickel en de kerkeraad, waarbij de procedure zal beginnen met de collatie door Twickel 18).

Deze regeling blijft van kracht tot de afschaffing van het collatierecht in 1922.

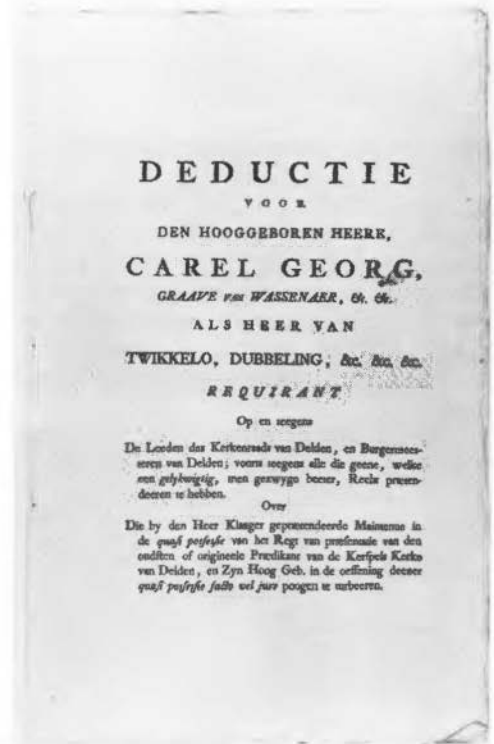
Overdracht van de kerkvoogdij

Na de afschaffing van het collatierecht blijft Twickel nog zo'n halve eeuw de kerkvoogdij op zich nemen, waardoor de administratie onder Twickelse zorgen blijft. Eerst op 31 december 1968 komt aan dit alles een einde als de laatste vrouw van Twickel na de restauratie van de kerk afetand doet van het kerkvoogdijdschap.

Aafke Brunt

Noten:

- 16) Rijksarchief in Overijssel, Statenarchief (inventaris Ter Kuile) inv. nrs. 115 en 116.
- 17) Stukken uit het huisarchief Twickel betreffende bemoeiingen met de hervormde gemeente te Delden inv. nr. 148.
- 18) Zie noot 7.

Deductie voor de heer van Twickel, opgesteld door E.H. Putman (zie noot 1)

Rectificatie

In de eerste aflevering van 'Twickel en de Hervormde gemeente te Delden' sloop een tweetal fouten:

pag. 27, 2e kolom, 5e r. van onderen: **burgemeester** lees: rentmeester
pag. 27, 2e kolom, 12e r. van onderen: **coalitie** lees: collatie

De klokken van het St. Catharinaklooster te Almelo (2)

Per brief van 3 augustus kreeg ik op toezenden van het nummer van 't Inschrien van april 1979, waarin mijn artikel over de klokken van het St. Catharinaklooster te Almelo, een reactie van de heer Ten Brinke, waaruit ik de volgende konklusies kan trekken:

1. Bij nadere onderzoekingen in Gronau is de heer Ten Brinke gebleken, dat de klok van 1477 niet meer aanwezig is. Volgens het Gemeentearchief is de klok tussen 1942 en 1944 afgeleverd, iets wat niet nodig was geweest, daar klokken van vóór 1500 in wereldoorlog II niet ingeleverd behoeften te worden. In de Gronau omringende plaatsen is dit gelukkig niet gebeurd. Indien er van deze klok geen afbeelding meer bestaat, is er in dezen dus niets te achterhalen, waar het vergelijking met de andere in genoemd artikel beschreven klokken betreft.
2. De klok uit 1489 is nog aanwezig, maar doet geen dienst meer. Zij is gebarsten en staat in de R.K. Kerk te Gronau opgesteld. Dit vergemakkelijkt derhalve een nader onderzoek.
3. In de toren van de Evangelische Kerk te Gronau is nog wel de klok van ca. 1522 aanwezig; na het verlies van de klok uit 1477 doet zij nu dienst als uurklok. Haar diameter is 54 en haar hoogte 45. Het jaartal alsmede het opschrift zijn zeer moeilijk te lezen, daar de klok tamelijk ongelukkig en ook nog in het donker hangt. Alleen bij een even tuele afname van de klok zal men daarom in staat zijn de nadere gegevens af te lezen.

De vraag blijft nu wel open, of de klokken uit 1452, 1477, 1489 en ca. 1522 alle oorspronkelijk uit het nonnenklooster in Almelo komen. Nadat de nonnen hun intrek in het klooster Mariavlucht bij Glane hadden genomen, is het klokkental met nog twee exemplaren uitgebreid. Hier is het de vraag, of het om een aanvulling gaat, dan wel een vervanging van eventueel twee in Almelo achtergebleven klokken er er dan 6 stuks zouden zijn geweest. Ja, de vermetele veronderstelling doet zich voor, dat het Catharinaklooster in Almelo misschien een klein klokkenspel heeft gehad; in de Middeleeuwen was dit een normaal verschijnsel. Het Chronicon Windesemense vermeldt, dat in 1404 broeder Henri Loeder een spel van zeven klokken met klavier en speeltrommel vervaardigd had, dat in de portiersloge een plaatsje had gekregen. Dergelijke klooster-klokkenspelletjes alsmede de vele uurwerken met hun veelzijdige automatieken (kwetterende vogeltjes, trompetjes, klokjes en dergelijke) hebben er uiteindelijk toe bijgedragen dat het toreninstrument de beiaard zich vanaf 1370 in de Lage Landen bij de Zee heeft kunnen ontwikkelen.

De tijd zal het leren, of mijn gewaagde veronderstelling, dat het St. Catharinaklooster in Almelo ooit eens het begrip zingende toren heeft gekend, juist is. Daarbij vraagt men zich dan vervolgens weer af, of meer kloosters in Twente, bij voorbeeld dat van Albergen, een klein klokkenspel hebben gehad.

Rinus de Jong, Enschede

Boek en Blad

J. Hosmar

De grote brand van Vriezenveen in oude ansichten

(Uitg. Europese Bibliotheek Zaltbommel, 1980, f 28,90)

75 Jaren geleden, op 16 Mei 1905, stond Vriezenveen in brand. Die brand, begonnen omstreeks 2 uur 's middags, legde in enkele uren vrijwel alle gebouwen aan de noordkant van de Dorpsstraat in de as. Pas tegen de volgende morgen kon men de totale omvang van de ramp overzien: 228 percelen waren verwoest.

Nu, na 75 jaren, zijn er nog slechts weinigen, die zich de brand duidelijk kunnen herinneren. Men staat er verder van af en om tóch niet te vergeten heeft Hosmar zich beijverd, een vijftigtal foto's in boekvorm bijeen te brengen, waarvan er 41 op de brand zelf betrekking hebben. De overige laten Vriezenveen vóór en na de brand zien, er is één burgemeestersportret bij en - natuurlijk - één plaatje van de Newsky Prospekt te St. Petersburg. Verder dus 41 x puin, rook, hulpverleners, nieuwsgierigen en berooide mensen. Vooral: puin. Foto na foto 'passeren' ons de rokende balken en afgebrokkelde muren van huizen, schuren, boerderijen en ook nog van een kerk. De ansichtkaartenindustrie heeft zich destijds gretig geworpen op de ramp al moeten we dit niet negatief opvatten: veel kaarten zijn als 'weldadigheidskaarten' de wereld ingestuurd: 'Steunt de slachtoffers'. Eigenlijk toch wel verwonderlijk dat er toen al (World Press Photo bestond in 1905 nog niet) zóveel ansichtkaarten van een gebeurtenis als deze zijn gemaakt: een boek vol. Er zijn bijzondere tafereelen bij: alle ooeivaarsnesten waren gespaard gebleven (22, 42), devote houding van berooide kerkbezoekers tussen genie-tenten (19), over de puinhopen gezicht op de gespaarde zuidrand (28), vrouwen in klederdracht bij een genie-tent (32), twee ziekelijke brandspuiten voor de uitgebrande huizen (48). Tot slot een geschilderde impressie door de Vriezenveense kunstschilder Bernhard Jaspers Fayer.

Het zal Hosmar vaak niet gemakkelijk zijn gevallen, steeds weer nieuwe onderschriften bij dezelfde soorten scenes te bedenken. 't Is soms te merken. In zijn inleiding wenst hij ons, lezers 'enige goede (!) ogenblikken toe bij het doorbladeren van dit boekje'. Dankbaar constateert hij, dat er geen mensenlevens te betreffen waren én dat, zoals altijd bij echte rampen, lief-

dadigheid plotseling een begrip mét inhoud blijkt: giften van alom brachten f 70.000,- op. Achterin staat dan de lijst van alle goede gevers, geefsters en van collecten. Enkele toppers: voor f 1000,- staan H.M. de Koningin, Graaf van Rechteren Limpurg te Almelo en E.E. Smelt te St. Petersburg; J.L.L. Tilanus te Almelo gaf f 2000,-. dat waren dan alleen nog maar de particuliere personen. Een niet onvermaarde firma schonk f 0,75.

Vriezenveen weet nauwelijks meer van de brand. Dank zij Hosmar en de Europese Bibl. is hierin nu verandering gekomen.

H.H.

A. Buter,

Ootmarsum dichterbij

(uitgave VVV-Ootmarsum, f 13,75)

In 1969 verscheen bij de verschillende portretten van Twentse plaatsen - alle van de hand van A. Buter - ook één van Ootmarsum: 'Kralen aan een Rozenkrans'. Een handzame pocket met een overvloed aan informatie over Ootmarsum en wijde omgeving.

Nu, elf jaren later, brengt Buter Ootmarsum (nóg) dichterbij. De tekst is duidelijk geknipt uit Kralen aan een Rozenkrans, maar overal uitgebreid en aangevuld, mede ook aan de hand van recente literatuur. Nóg opvallender verschil met het eerste boekje - afgezien van het veel groter formaat - vormen de vele en goede foto's, die een ter zake doende illustratie geven bij het geschrevene.

Met Buter op stap gaan betekent: intensief kennis maken met alle facetten van het door hem behandelde gebied: geologie - prehistorie en geschiedenis - oude bouwkunst in de stad en op het land - het landschap wel en niet gecultiveerd en daarmee de natuur, gerept en ongerept - het volk in zijn taal en levensuitingen. Al deze zaken komen aan de orde. De geologie in een viertal hoofdstukken, zo ook natuur en landschap en de ingrepen van de mens hierin. 'Zomerdag in Twente's schatkamer' en 'Mens en landschap' zijn treffende beschrijvingen, hoe goed en mooi 't Twentse natuur- en cultuurlandschap was en soms nog is en hoe slecht de mens zijn beheer hierover heeft waargenomen. Verder zit er weinig systeem in de hoofdstukken-indeling. Dat behoeft ook niet; in Ootmarsum zelf kijk je ook alle kanten tegelijk uit, alles is even bezienswaardig

en belangwekkend. Tussen folklore en folklore (de hoofdstukken 'Van gevelteken tot carnaval' en 'De glans der dagen') zijn de verhalen over het oude boerenleven, de taal, Ootmarsums geschiedenis en economische ontwikkeling logische intermezzis; het leven door alle eeuwen heen was immers geheel doortrokken van datgene, wat wij nu folkore noemen en vaak kunstmatig in stand trachten te houden.

Het is een fijn boek. Ootmarsum komt in dit portret werkelijk dicht bij, voor Tukker en toerist. De Tukker ontmoet 'zijn' Twente, de toerist leert het kennen. En goed ook! Voor beide categorieën - en voor alle andere in aanmerking komende dan ook ten zeerste aan te bevelen.

H.H.

Bij de Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam B.V. te Enschede verschenen een drietal herdrukken van reeds lang niet meer verkrijgbare werken in de streektaal.

'**De Leestink-Leu, van Klaas Jassies** verscheen voor het eerst in boekvorm in 1949. Hij koos voor zijn publicatie toen de spelling-Bezoen, een zeer goed leesbare spelling, die naar onze smaak het Twents ten volle tot zijn recht laat komen.

De populariteit van deze roman ontstond destijds, toen dit verhaal als feuilleton in het dagbald Tubantia verscheen. Naar onze mening verdient ook de herdruk de populariteit van destijds.

'**Achterhoeksche vertelsels**' door G.J. Meinen is een herdruk uit een aantal werken van deze voor de Achterhoekse streektaal belangrijke schrijver. Zijn beschrijvingen van zijn omgeving zijn eerst gebundeld in de verhalenbundels 'Eenvoudige Menschen I en II' (1911 en 1913), terwijl deze verhalen later, gewijzigd en aangevuld, herdrukt werden in 'Ruusterkes', 'Landvolk' en 'Knelis en Willem'.

Negenennegentig jaar geleden werd Meinen in Corle geboren. Daarom wordt dit jaar in Kotten, waar hij 23 jaar, tot aan zijn dood, schoolhoofd was, een herdenking gehouden. Ter gelegenheid daarvan verscheen deze bundel, met een keuze van acht verhalen uit zijn reeds uitverkochte werken. Het voorwoord van deze interessante verhalenbundel is van de hand van Henk Krosenbrink.

'**Aornt Peppelenkamp**', deur Herman van Velzen is de herdruk van het eerste boek met verhalen over Aornt Peppelenkamp. Deze verhalen worden populairder in steeds breder kring, waardoor de hoofdfiguur de Achterhoekse 'Oelenspiegel' aan het worden is. In Doetinchem heeft hij zelfs dit jaar in brons gestalte gekregen, toen zijn beeld aldaar onthuld werd.

Van het toch redelijk omvangrijke te noemen oeuvre van deze in 1902 geboren en in 1974 te Hengelo (Gld) overleden schrijver lijken deze bundel en zijn vervolg, 'Dauwtrappen met Aornt Peppelenkamp' (ook als herdruk bij dezelfde uitgeverij verschenen) terecht de grootste populariteit te hebben verkregen. We hebben ook deze nieuwste herdruk met plezier gelezen.

J.J.H.M.

Gehoord en gelezen

Twentsche Courant 1980

15.3 Het scheefgezakte hek is van de dam (Twickel); 15.3 Twentekanaal, een belofte die nimmer werd ingelost; 15.3 Marke Weddehoen en Cottwich bestaat zevenhonderd jaar; 22.3 Unieke reünie in Flevohof, Geslacht Scholten ontrafeld; 28.3 Oude grenssteen weer op z'n plek (Lossler); 1.4 Boerenzoon graaft zilveren munten op (Haarlo, Gld.); 4.4 Denekamp en Ootmarsum houden paasgebruik in ere; 8.4 Paasvuren trekken duizenden kijkers; 9.4 Geld voor 't Eulderink (Usselo); 21.4 200 jaar Twickelervaart; 10.5 Klootschieten is een geweldige trimsport; 12.5 Herbouw Wissink's Möll kan binnenkort beginnen; 21.5 krantbijlage Gemeentehuis Denekamp; 29.5 Nieuwe archiefkluis in koetshuis. Twickel-archief over twee jaar weer terug in Delden; 25.6 Restauratie bouwval Hengelhoes gestart (Lossler). Serie Jan van Dungen, de KNTU-story in: 7.6, 9.6, 10.6, 11.6 en 12.6.

Serie W.Rietman, Dag stedeke van gisteren (Diepenheim); 1.3 Laatste tolgaarder Roessink; 8.3 Trammelant rond een tol; 15.3 Tijdverdrif in Volkshel; 5.4 Het huis van de Thijssens; 26.4 Geen sport voor vrouwen; 24.5 Opa ziene mölle; 14.6 Paardekopers uit Markvelde.

Tubantia, Dagblad van het Oosten 1980

14.3 Johanna Kuipers wast en strijkt al 50 jaar knipmutsen; 17.3 Veenmuseum Aole Compas aan vooravond grote uitbreiding; 22.3 Het oproer kraait in de wouden van Twickel; 1.4 Achterhoek en Twente 35 jaar geleden bevrijd; 1.4 Bij Haarlo 600 munten ontdekt uit 13de eeuw; 4.4 Buurtspoorweg wil een 'echt' museum worden; 8.4 Paasgebruiken trokken duizenden mensen; 19.4 Klitsenjanwillen al zestig jaar van zijn vak klompenmaker (Enter); 7.5 Zaterdag begint actie 'Twee ton voor Almelo's carillon'; 9.5 In de brand, uit de brand (Vriezenveen); 20.5 Oudheidkamer Riessen op 30 mei weer open; 22.5 Enterse zomp op expositie van Twickeler Schipvaart; 24.5 Schönfeld Wichers bood Twents 'n spelling aan; 31.5 Mevrouw Ter Harmsel opende oudheidkamer; 31.5 Het rijke voorgeslacht van Ady de Thouars; 7.6 Intensief onderzoek naar vermoedelijke restanten Veldpoort (Enschede); 7.6 Van hoeksteeg tot Raadhuisstraat; 7.6 Plechelmus houdt 20 aannemers bezig; 19.6 Oude fundamenten in de tuin van de dokterswoning (Rijssen).

Tentoonstelling in het Textielmuseum te Enschede

Tot 1 september 1980 zal in het Textielmuseum, Espoorstraat 182 te Enschede een tentoonstelling te zien zijn, getiteld:

'Van Boks en Boezeroen'

Hierbij wordt de kleding van boerenbevolking en arbeiders in Twente van ± 1750-1940 aan de orde gesteld.

Door enkele sociale aspecten te belichten wordt geprobeert een algemene indruk te geven van het dagelijks leven. Het interessantste gedeelte is ongetwijfeld de tijd rond het begin van de 20e eeuw, de tijd van de grote industrialisatie, wanneer een gedeelte van de boerenbevolking definitief in fabrieken gaat werken en er velen, vooral uit de noordelijke provincies hier een arbeidsplaats vinden. Er vindt dan een snelle wisseling plaats van een streekeigen kleding naar een vrij algemeen kledingbeeld.

Tentoongesteld zijn zoveel mogelijk authentieke kledingstukken, kleine realia, prenten, foto's en postzegels die op dat onderwerp betrekking hebben.

In een door foto's, tekeningen en platen verluchte publicatie, die in het Textielmuseum te verkrijgen is, is een samenvatting neergelegd.

Openingstijden:

dinsdag-zaterdag 10-12, 14-17 uur

zondag 14-17 uur

maandag gesloten.